

**Негово Всеблагоевейство Иконом Иван К. Радов – живот
в служба на Бога и България**

Драгомир Георгиев

**His All-Loved Butler Ivan K. Radov - a life in the service of
God and Bulgaria**

Dragomir Georgiev

***Abstract:** The article presents the biography of Economist Ivan K. Radov. He worked as a priest and archbishop in Provadia from 1876 to 1894. In his personal archive are kept a lot of information related to the history of the towns of Novi Pazar, Provadia and Varna from the end of XIX and the first decade of XX century. There are a number of new facts that illuminate some strange aspects of his life and spiritual path. Most of them were introduced for the first time in scientific research.*

Тази година се навършват 140 години от края на Руско-турската Освободителна война и от установяването на българско гражданско управление в гр. Провадия. Градът остава встрани от пътят на активните военни действия. Въпреки това през целия военен период има моменти, в които само активната намеса на местни авторитетни османски и български първенци спасява провадийското християнско население от заколение и разгром. Един от тези дейци е свещеник **Иван Константинов/Канев Радов/Радев**¹. Той е роден на

¹ ДА – Варна, ф. 76К, оп. 1, а.е. 2, л. 2–3, 5, 6; ДА – Варна, ф. 76К, оп. 1, а.е. 51, л. 1–2; ДА – Варна, ф. 76К, оп. 1, а.е. 62, л. 1; ДА – Варна, ф. 76К, оп. 1, а.е. 67, л. 4–5; ДА – Варна, ф. 76К, оп. 2, а.е. 17, л. 1; ДА – Варна, ф. 76К, оп. 2, а.е. 19, л. 1–2; ДА – Варна, ф. 76К, оп. 2, а.е. 33, л. 1–2; ДА – Варна, ф. 76К, оп. 2, а.е. 35, л. 1–16; ДА – Варна, ф. 76К, оп. 2, а.е. 36, л. 1–6; ДА – Варна, ф. 76К, оп. 2, а.е. 62, л. 1–2; ДА – Варна, ф. 76К, оп. 2, а.е. 86, л. 1; ДА – Варна, ф. 91К, оп. 1, а.е. 1, л. 5; в-к „Български глас”, бр. 9, 23.I.1880; ДВ, № 23, 26.I.1880; в-к „Български глас”, бр. 51, 18.VI.1881; в-к „Български глас”, бр. 53, 25.VI.1881; **Радов, Ив. К.** Изложение по възраждането на учебното дело в гр. Нови Пазар – Шуменский окръг, 1 август 1891 год., гр. Провадия; **Петров, П. А. Йовович, Св. Любимов, Т. Георгиев, К.** Български алманах за 1892 г., 435; **Петров, П. А. Йовович, Св. Любимов, Т. Георгиев, К.** Български алманах за 1893 г., София, 1893, 851; **Петров, П. А.** Български алманах за 1894 г., София, 1894, 544; **Петров, П. А.** Български алманах за 1895 г., София, 1895, 50, 146; **Петров, П. А.** Български алманах за 1896 г., София, 1896, 160, 305; сп. „Съях”. кн. IX, Варна, 1897, 267–268;

Отчет на Варненската държ. девическа гимназия „Мария-Луиза“ за учебната 1899–900 година. Варна, 1900, 36–37, 37; в-к „Варненский общинский вестник“ бр. 15, 12.VI.1902, (Притурка); **Петров, П. А.** Юбилеен Български алманах за 1902–1903 г., София, 1902, 816; Спомен за 40-годишната свещеническа и учителска деятелност на иконома Ив. К. Радева, отпразнуван на 30 май 1904 год. в гр. Варна. Пловдив, 1904; в-к „Известник“ бр. 11, 8.IV.1906; в-к „Известник“ бр. 24, 28.VIII.1906; в-к „Свободен глас“ бр. 48, 17.XII.1906; **Блъсков, Ил.** Спомени из ученическия, учителския и писателския ми живот. София, 1907, 100–105, 174; в-к „Известник“ бр. 14, 19.VIII.1907; в-к „Известник“ бр. 22, 21.X.1907; в-к „Известник“ бр. 24, 11.XI.1907; **Радов, Ив. К.** Възраждането на българщината в Провадия. Из записките ми. – В: ИВАД, 1910. Материяли за изучаване на гр. Варна и окръга (с три таблици и 5 обр. в текста). Кн. IV, Варна, 1911, 41–48; Годишник на Варненската държавна девическа гимназия „Мария-Луиза“ за учебната 1910–1911 година. Варна, 1911, 30; **Радов, Ив. К.** Няколко думи за старините в гр. Провадия. (с фиг. III, IV и V в табл. II). – В: ИВАД, (С 11 таблици и един образ в текста). Кн. V, Варна, 1912, 33–37; в-к „Свободен глас“ бр. 18, 5.V.1912, (некролог); в-к „Светкавица“ бр. 100, 5.V.1912, (некролог); в-к „Свободен глас“ бр. 33, 18.VIII.1912; в-к „Свободен глас“ бр. 34, 25.VIII.1912; **Асенов, Б.** Нови Пазар. Културно-исторически очерк. София, 1929, 47–49, 50–52, 57–63; **Ганев, Н.** Провадия в своето минало и настояще. София, 1929, 64, 65, 70–73, 75, 79, 80, 84–85, 86, 87, 90, 91, 93–94, 95, 96, 97, 98, 100; в-к „Провадийски вести“ бр. 39, 29.IV.1930; в-к „Провадийски вести“ бр. 40, 7.V.1930; в-к „Варненски общински вестник“ бр. 228, 14.VI.1930; в-к „Провадийски вести“ бр. 47, 26.VI.1930; в-к „Провадийски вести“ бр. 4, 10.XII.1930; **Тонев, В.** Бележки по учебното дело в Североизточна България през епохата на Възраждането Провадийско. (Първа част). – ИНМВ, Т. III/XVIII, 1967, 83, 88; **Нейкова, М.** Пътеводител на архивните фондове 1845–1944. Част I, Варна, 1972, 193–195, 236; **Тодоров, Н.** Социално-икономически облик на Провадия през 60-те и 70-те години на XIX в. – ИПр., кн. 2, 1973, 71, 72; **Близнаков, П.** Развитие на гр. Провадия в етапа на капитализма (исторически очерк). Варна, Т. I, 1975, (Ръкопис, съхраняван в ИМ–Провадия). 1–2, 3, 5, 8, 12, 14, 15, 16, 23, 75, 82, 83–84, 88, 89, 95, 96, 97; **Тонев, В.** Бележки по учебното дело в Североизточна България през епохата на Възраждането Новопазарско. – ИНМВ, Т. XI/XXVI, 1975, 61–65, 67, 68; **Ташева, Св., Дряновски, Б.** Документи за освобождението на Шумен и Провадия. – ИДА, кн. 36, 1978, 189–200.; **Гроздев, Г., Златков, Г.** Нови Пазар. София, 1983, 12, 65, 85, 86, 89, 90, 97, 101, 105, 106, 107–109, 111, 112, 113, 116–117, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 128, 129, 130, 132, 133, 134, 164; **Стоянов, М.** Българска възрожденска книжнина. Т. 1, София, 1987, 304; **Генчев, Н., Даскалова, К., Аврамова, Р., Василева, В., Давчева, Д., Димитрова, Д., Еленкова, В., Кулумджиева, М.** Българска възрожденска интелигенция (Енциклопедия). София, 1988, 561; **Петров, П.** По следите на насието. Документи и материали за налагането на исляма. Ч. 2, София, 1988, 618, 624–626, 626, 635–636, 642–643; **Гешева, Й.** Държавната институция Велико народно събрание (1879–1911 г.). Исторически аспекти. София, 2001, 85; **Аджемлерски, Св.** Провадийци. Варна, 2003, 27–30; **Дряновски, Б.** Изграждане на българска администрация и гражданско общество във Варна и Варненска губерния след Освобождението (1878–1880 г.). Варна, 2003, 37–38, 238–239, 240–241, 254–255, 256–257, 257–258, 306; **Борисов, Б.** В служба на Православието. Варна, 2008, 9–16; **Цураков, А.** Енциклопедия на правителствата, народните събрания и атентатите в България. София, 2008, 421, 423–425, 430–431; **Корабов, Ст.** Провадия в моите спомени. Варна, 2009, 19, 24, 26; **Георгиев, Ив.** Варненска кратка енциклопедия. (От А до Я за Варна, Девня, Провадия и селищата

18.VII.1843/1844/1846 г.² в с. Ени Пазар (дн. гр. Нови Пазар³, Шуменска област). Семейството му произхожда от рода Радолар/Радоглу от с. Марковча (дн. с. Марково, Шуменска област). Дядо му Мирчо е сравнително заможен селянин, който прави дарения за строеж на мостове и чешми в района. През 1840 г. е един от инициаторите за откриването на първото килийно училище в с. Ени Пазар⁴. Той подпомага и строежа на църквата в селото. Умира на 114 годишна възраст по време на Кримската война (1853–1856 г.). Бащата на бъдещия свещеник се казва Костадин и е най-малкия от деветимата синове на дядо Мирчо. Той се занимава със земеделие, дърводелство и бъчварство. Славя се като народен закрилник на българите от с. Ени Пазар⁵. Въпреки трудностите успява да осигури възможност на сина си Иванчо да получи знания. Първоначалното си образование будният младеж получава в родното си село при даскал Марин. В своите спомени Иван Радов разказва, как е протичало обучението в килийното училище в онези години: *Тогаз имаше един даскал Марин, помня играеше с момчетата на топ ... Подир даскал Марина доди един Духовник, кой четеше в Черквата по-малко доде не беше иоще осветена. Този дядо Духовник учеше и момчетата дето и аз му станах един ученик. Кога отидем сутра на училището, кое беше една къща най-напред му целувахме св. десница и тогаз сядахме секии на мястото*

около тях). Т. 2, от Н до Я и Допълнение. Варна, 2011, 220, 254, 257, 371, 576; **Стоянова, Р., Анчова, К., Тодоракова, М., Величкова, Ц., Николова, В., Гоцева, Д., Шипчанов, И., Харбова, Е.** Енциклопедия Дарителството. Дарителски фондове и фондации в България 1878–1951. Том 1, А-Й. София, 2011, 367–368, 390, 394, 406, 413; **Любенова, Л.** Дарителската дейност на Варненски и Преславски митрополит Симеон. – Във: Българското възрожденско общество – проблеми, борби и постижения. Сборник с изследвания в чест 75-годишнината на доц. д-р Огняна Маждракова-Чавдарова. София, 2012, 231–232; **Драгнева, М.** Етно-демографски облик на Провадия XV–XXI век. Варна, 2013, 39; **Спиридонов, В.** България и Германия в Ново и Най-Ново време (исторически паралели). Велико Търново, 2015, 268; **Ранов, Ст.** Освобождението на Варна. Варна, 2016, 13–17, 24–25; http://www.morskivestnik.com/mor_kolekcii/izsledwaniq/123.html#_ednref1 [18.07.2018] **Беков, В., Георгиева, Г.** 110 години от създаването на Варненско археологическо дружество.

² ДА – Варна, ф. 76К, оп. 1, а.е. 2, л. 6; Животоописание на Иван Дели Костандинов у Ени Пазар 1870; **Тонев, В.** Бележки по учебното дело в Североизточна България през епохата на Възраждането Новопазарско. – ИНМВ, Т. XI/XXVI, 1975, 62; От спомените, писани от ръката на Иван Радов става ясно, че той е нает за учител в с. Ени Пазар през месец април 1861 г., макар тогава да е само на 15 години. Това означава, че последния е роден през 1846 г.

³ **Гроздев, Г., Златков, Г.** Нови Пазар. София, 1983, 164; Селището официално е обявено за град през 1883 г.

⁴ **Асенов, Б.** Нови Пазар. Културно-исторически очерк. София, 1929, 51.

⁵ **Асенов, Б.** Нови Пазар. Културно-исторически очерк. София, 1929, 47–49, 50.

си. Ако имаше безчинници той ги наказваше тъй: Ако беше голяма вина освен фалаката накарваше момчето да стои право на една страна ачи всичките други момчета го заплуваха наред наред ... Той караше момчетата на пладне подир ядене да спят ... От този дядо Духовник знам А, Б. Подир него доди учител Стефан Ненкув и учяше на училището което беше се направило ново с черковата наедно. На него четох подир Букваря и Тълкование Българско. Този уч. Стефан кога искараше от нас някои книги правеше церимония: направеха на ученика нови дрехи, а учителят му качеше една шарена дъскичка наградите и отивахме всинца в къщата на ученика и ни гощаваха, а учителят даряваха: нова риза и друго. Тази шарена дъскичка, като повня, ся думаше кавалерия. И аз бях един от прилежните ученици дето ся удостоих за тая награда като ми дадоха и Толкование да чета. ... После хватих да чета Псалтир и захвана ся Мухарабето⁶, учителят ни остави и нии са распиляхме от училището. ...⁷. Този пасаж добре илюстрира състоянието на учебното дело в с. Ени Пазар в периода преди началото на Кримската война. Показана е средата и условията в които бъдещия духовен пастир на провадийци прави първите си стъпки в света на знанието и духовността. Той добре ще запомни тази обстановка и в периода, когато вече е главен учител в родния си град, ще направи всичко възможно неговите ученици да учат при възможно най-добрите условия, с модерните за онова време методи на обучение.

В периода на Кримската война с. Ени Пазар е разорено от различни разбойнически шайки. Училището е напълно разрушено. При възобновяването на учебния процес, след края на войната, заниманията с децата се провеждат в една частна къща. Тук отново се връщаме към спомените на Иван Радов. За тези първи месеци след края на военните действия той пише следното: *За учител хватиха г. Димитър Събев от Жеравна ... Като искарах Псалтиря, кого четох три години! До половината от вѣн! Захватих Христоития! А сметките що учех бяха: Събиране, Изваждане, Умножение и Деление. Теза като научих зех да учя окка-ракам-кантар-раккам и да друбе даже до: и докато аспра. Като искарах Христоитията и изучих тия раками за мене нямаше що да учя освен да стана Даскал.*⁸ На следващият лист Иван Радов продължава описанието на тази най-ранна част от своя живот: *Аз макар*

⁶ Тук става въпрос за Кримската война (1853–1856 г.), когато училището е затворено.

⁷ ДА – Варна, ф. 76К, оп. 1, а.е. 2, л. 2–3; Животоописание на Иван Дели Костандинов у Ени Пазар 1870; **Тонев, В.** Бележки по учебното дело в Североизточна България през епохата на Възраждането Новопазарско. – ИНМВ, Т. XI/XXVI, 1975, 61–62.

⁸ ДА – Варна, ф. 76К, оп. 1, а.е. 2, л. 5; Животоописание на Иван Дели Костандинов у Ени Пазар 1870; **Тонев, В.** Бележки по учебното дело в Североизточна България през епохата на Възраждането Новопазарско. – ИНМВ, Т. XI/XXVI, 1975, 62.

и да бях слаб от сяка страна той мя насърдчяваше дето най-сетне склоних да са условия, и то беше през 1861 г. през м. априлий, по Гергевден. Аз станах даскал ако и да бях на 15 год.⁹ Така в периода 1861–1862 г. той е учител в с. Ени Пазар. От 1863 до 1865 г. учи в гр. Шумен при видните възрожденски просветители Илия Рашков Блъсков и Добри Попвасилев Войников. След това отново се завръща в родния си град. Там на 1.ІІІ.1865 г.¹⁰ постъпва като учител в училището и църковен певец в местната църква¹¹. Работи в периода 1865–1876 г. През 1865 г. въвежда в обучението на учениците взаимноучителната метода. Още в първата запазена негова реч от 17.VІІІ.1865 г. убеждава своите съселяни, че жената също трябва да бъде образована. Според младия учител по този начин тя ще може по-добре да възпитава децата. В резултат на тези негови идеи още на следващата 1866 г. в местното училище се записват първите ученички жени¹². През 1868 г. Радов открива и неделно училище, с което дава възможност на своите по-възрастни съселяни също да придобият знания и грамотност. През 1870 г., заедно с Илия Рашков Блъсков написват и издават приказката „Добри и Грозданка – нравоучителна повест”¹³. Иван Радов подпомага Илия Блъсков и в издаването на други две негови книги: „Азаил – неблагодарният селянин” (1869 г.) и „Злочеста Кръстинка – из живота на един стар учител (1847)” (1870 г.)¹⁴.

През есента на 1872 г. будният младеж, заедно с Ради Жеков, Дечко Величков, Димо Атанасов, Драгий Минев, Руси Минчев и Марко Кунев, става инициатор за откриването на читалище „Св. Димитър”¹⁵. Младият енипазарски учител е един от основните радетели за свикването на учителски събор във Варненско-Преславската епархия. Съборът е свикан от Н. В. Митрополит Симеон и се провежда в периода

⁹ ДА – Варна, ф. 76К, оп. 1, а.е. 2, л. 6; Животописание на Иван Дели Костандинов у Ени Пазар 1870; **Тонев, В.** Бележки по учебното дело в Североизточна България през епохата на Възраждането Новопазарско. – ИНМВ, Т. XI/XXVI, 1975, 62.

¹⁰ **Асенов, Б.** Нови Пазар. Културно-исторически очерк. София, 1929, 58; Според бележка, писана от него той започва да работи като учител и църковен певец на 4.VІІІ.1865 г.

¹¹ **Тонев, В.** Бележки по учебното дело в Североизточна България през епохата на Възраждането Новопазарско. – ИНМВ, Т. XI/XXVI, 1975, 63.

¹² **Гроздев, Г. Златков, Г.** Нови Пазар. София, 1983, 107.

¹³ **Блъсков, Ил.** Спомени из ученическия, учителския и писателския ми живот. София, 1907, 174.; Той издава книгата с името Иванчо Константинов.

¹⁴ **Блъсков, Ил.** Спомени из ученическия, учителския и писателския ми живот. София, 1907, 174.; **Гроздев, Г. Златков, Г.** Нови Пазар. София, 1983, 112.

¹⁵ **Асенов, Б.** Нови Пазар. Културно-исторически очерк. София, 1929, 59–60; Днес читалището в гр. Нови Пазар носи името НЧ „Христо Ботев - 1872”.

12–16.IV.1873 г. в гр. Шумен¹⁶. Иван Радов е активен участник в работата на събора. Там е изработен устав за селските училища и програма, регламентираща учебната дейност в селските и главните градски училища. През 1874 г. продължава модернизацията на учебния процес, въвеждайки звучната метода на обучение. По това време младият учител вече е един от епитропите на местната църква „Св. Параскева“¹⁷. На следващата година участва в подготовката на Старозагорското въстание. Към 1875 г. с. Ени Пазар има 100 къщи. Годишната заплата на учителя Иван Радов е 2900 гроша, а броят на учениците, които той обучава, е 83 деца¹⁸. Будният младеж публикува различни статии, бележки и дописки в някои възрожденски издания. Сред тях могат да бъдат открити публикации във вестниците „Напредък“, „Македония“, „Век“, „Право“, „Източно време“, както и в сп. „Училище“¹⁹.

Иван Радов играе активна роля и в борбите на енипазарци за църковна независимост още от средата на 60-те години на XIX век. В редица свои речи по различни поводи той говори остро срещу гръцкото духовенство и разобличава действията на фанариотите. Младият учител играе важна роля в организацията по посрещането на Н. В. Митрополит Симеон в с. Ени Пазар на 27.VIII. и 4.XII.1872 г. В периода 25–28.II.1873 г. в Шумен е свикан Първият епархиален събор на Варненско-Преславската епархия. На събора като енипазарски делегат присъства и учителят Иван Радов²⁰. През месец април 1876 г. Н. В. Митрополит Симеон Варненски и Преславски присъства на училищен изпит в с. Ени Пазар. Впечатлен от работата на младия учител, след края на изпита митрополитът го похвалява пред присъстващите църковни, училищни настоятели и родители. Църковните настоятели Балтаджи Стоян и Бакал Христо Янев, които не били в добри отношения с учителя, не могли да изтърпят тези похвали²¹. Те възразили, че даскала не си гледа работата, а се занимава с други неща (по това време той си е построил собствен дюкян на пазара в селото)²². Митрополитът отговаря на тези зложелатели, че щом те не го искат за учител, то той ще го вземе при

¹⁶ **Блъсков, Ил.** Спомени из ученическия, учителския и писателския ми живот. София, 1907, 100–105; **Гроздев, Г. Златков, Г.** Нови Пазар. София, 1983, 108.

¹⁷ **Асенов, Б.** Нови Пазар. Културно-исторически очерк. София, 1929, 53.

¹⁸ **Гроздев, Г. Златков, Г.** Нови Пазар. София, 1983, 107.

¹⁹ **Тонев, В.** Бележки по учебното дело в Североизточна България през епохата на Възраждането Новопазарско. – ИИМВ, Т. XI/XXVI, 1975, 65.; **Гроздев, Г., Златков, Г.** Нови Пазар. София, 1983, 113.

²⁰ **Гроздев, Г., Златков, Г.** Нови Пазар. София, 1983, 116–117.

²¹ **Гроздев, Г., Златков, Г.** Нови Пазар. София, 1983, 130.

²² **Асенов, Б.** Нови Пазар. Културно-исторически очерк. София, 1929, 61; **Гроздев, Г., Златков, Г.** Нови Пазар. София, 1983, 97.

себе си, защото на него му трябва точно такъв способен и отговорен човек. След това припомня на засрамените настоятели, че даже и Христос не е бил оценен от своя народ и земя. Ето защо висшият духовник предлага на младия учител свещенически сан²³. Под негово давление на 29.V.1876 г. Иван Радов е ръкоположен за дякон. За събитията в следващите седмици научаваме от спомените на самия духовник. От тях става ясно, че на 30.V.1876 г. той е ръкоположен от Н. В. Митрополит Симеон в Шуменската съборна църква „*Възнесение Христово*” за енорийски свещеник и архиерейски наместник в гр. Провадия. Това се случва с неговото изрично съгласие и след нарочно искане от страна на Провадийската църковно-училищна българска община²⁴. Така Н. В. Митрополит Симеон успява да го предпази от преследване в месеците след края на Априлското въстание²⁵.

На 3.VI.1876 г., без никакво забавяне, след като е снабден с необходимите документи младият свещеник тръгва от Шумен за Провадия. Посрещнат е много любезно от провадийци. Веднага след пристигането си той се заема да изготви списък на своята енория. След като списъкът е готов става ясно, че в града има 185 български и 20 гагаузки къщи. На първите служи свещеник Димо Николов – Мерданченин, а на вторите свещеник Павел Димитров – гръкоманин, който изпълнява религиозните потребности на своето паство в една от стаите на дома си²⁶. През 1876 г. свещеник Иван Радов става председател на Провадийската църковно-училищна българска община. В качеството си на такъв той получава всички официални книжа и печата на общината. Седалище на енорията му е църквата „*Св. Никола*” в гр. Провадия²⁷. Отначало живее в къщата на Яни Парушев²⁸. През учебната 1876/77 г. като учител в града идва В. Славов. След

²³ Спомен за 40-годишната свещеническа и учителска деятелност на иконома Ив. К. Радева, отпразнуван на 30 май 1904 год. в гр. Варна. Пловдив, 1904, 14–15.

²⁴ **Радов, Ив. К.** Възраждането на българщината в Провадия. Из записките ми. – В: Известия на Варненското археологическо дружество 1910. Материяли за изучаване на гр. Варна и окръга (с три таблици и 5 обр. в текста). Кн. IV, Варна, 1911, 41.

²⁵ **Асенов, Б.** Нови Пазар. Културно-исторически очерк. София, 1929, 61–62; **Гроздев, Г., Златков, Г.** Нови Пазар. София, 1983, 129; Младият учител участва в набирането на младежи за Червеноводската чета, заради което през месец октомври 1875 г. е арестуван и разследван от енипазарския мюдюрин Тахир Ефенди.

²⁶ **Радов, Ив. К.** Възраждането на българщината в Провадия. Из записките ми. – В: Известия на Варненското археологическо дружество 1910. Материяли за изучаване на гр. Варна и окръга (с три таблици и 5 обр. в текста). Кн. IV, Варна, 1911, 41; **Тонев, В.** Бележки по учебното дело в Североизточна България през епохата на Възраждането Провадийско. (Първа част). – ИНМВ, Т. III/XVIII, 1967, 83.

²⁷ **Петров, П. А., Йовович, Св., Любимов, Т., Георгиев, К.** Български алманах за 1892 г., 435.

²⁸ в-к „*Провадийски вести*” бр. 47, 26.VI.1930.

започването на Освободителната война той напуска Провадия. До края на учебната година в училището преподават Иван Радов и Никола Калипетровски²⁹.

Новият духовен водач на провадийските енориаши притежава хубав мелодичен глас, силни ораторски умения, вродена интелигентност и богата култура. Тези негови дарби ще се окажат изключително полезни по време на тежките времена в месеците след края на Априлското въстание и периода на Руско-турската Освободителна война (1877–1878 г.). Младият свещеник владее добре писмено и говоримо турски език. Това му помага много в отношенията му с османската власт, пред която се ползва с особено доверие и авторитет. Той използва своя такт и дипломатичност, за да не допусне изостряне на отношенията между турци и българи.

Неговата ключова роля за недопускане на ескалация на напрежението най-добре проличава в първите дни на месец януари 1878 г. На 8.I.1878 г. местните български първенци са извикани в конака. Там им е заявено, че те трябва да изготвят списък, който да предоставят на властта. В него трябва да влязат всички мъже на възраст между 20 и 50 години. Първенците, начело с Иван Радов, възразяват на това искане на властите с аргумента, че българите не са обучени във военното дело, заради което не могат да вземат участие в никакви военни части. От своя страна те предлагат на местните управници на българите да бъде раздадено оръжие, но те да носят само служба, свързана с охраната на реда и спокойствието в Провадия. Освен това българите ще се ангажират да пазят града от отстъпващите башибозушки и черкезки шайки³⁰. На 16.I.1878 г. османската власт в Провадия започва да прибира своята архива и документи и да се готви да напусне града. На този ден, в присъствието на каймакамина, между българи и турци, които до този момент са живели в мир и разбирателство, е подписано писмено съглашение. Според неговите клаузи двете страни се задължават взаимно да пазят живота и имота си³¹. Само три дни по-късно този документ на практика влиза в сила. По заповед на шуменския комендант Фазлъ паша в Провадия пристига един табор войска. Той има задача да не допусне в ръцете на руснаците да попаднат складираните в града храни. Освен това трябва да разори и разграби провадийското християнско население. След изпълнението на задачата тази войскова

²⁹ **Тонев, В.** Бележки по учебното дело в Североизточна България през епохата на Възраждането Провадийско. (Първа част). – ИНМВ, Т. III/XVIII, 1967, 88.

³⁰ **Близнаков, П.** Развитие на гр. Провадия в етапа на капитализма (исторически очерк). Варна, Т. I, 1975, (Ръкопис, съхраняван в ИМ–Провадия). 1–2.

³¹ **Близнаков, П.** Развитие на гр. Провадия в етапа на капитализма (исторически очерк). Варна, Т. I, 1975, (Ръкопис, съхраняван в ИМ–Провадия). 3.

част трябва да се завърне в Шумен. Ситуацията става критична. В предходните дни този табор е подложил на разорение и убийства християнското население в Ески Джумая (дн. гр. Търговище) и Осман Пазар (дн. гр. Омуртаг)³². Енергичната съпротива на Осман бей и на други османски първенци пред командира на войсковата част осуетява погрома над християнските махали и запалването на складовете с храни. Все пак в настъпилата суматоха някои от войниците успяват да ограбят няколко дюкяна в квартал *“Вароша”*, както и свещеник Иван К. Радов, който издебват в кафенето на Сава Д. Провадалиев³³. От този ден градът на практика остава без османска администрация. За запазване на реда и спокойствието е образувана една Привременна комисия от десет видни провадийци (петима турци, четирима българи и един евреин). Комисията се председателства от Осман бей. На 22.I.1878 г. по обяд в Провадия влиза руски конен отряд. Той се командва от генерал-адютант Константин Николаевич Манзей. Руският командир е посрещнат радушно от българските и османски първенци, начело със свещеник Иван К. Радов и Осман бей. В израз на признателност пред освободителите провадийският архиерейски наместник изнася кратка, но прочувствена реч пред генерал-адютант К. Н. Манзей и всички руски офицери. Ето и част от нейното съдържание: *Както евангелският Закхей чакаше на ягодищото дърво да види Христа, така чакахме и ние императорските руски войски да дойдат; и както каза Христос на Закхей: „Днесъ стана спасение на този дом” – тъй казваме и ние: днес стана спасение на нашия град: Да живее великия руски цар Александър II-и и неговото войнство! ...*³⁴. В този момент всички българи и руси започват да викат Ура-а! В знак на подчинение Осман бей предава ключовете на държавните учреждения на генерала. По това време от гр. Хаджиоглу Пазарджик (дн. гр. Добрич) пристига военен куриер, който носи на генерал-адютант К. Н. Манзей телеграма. От нея се разбира, че вследствие на подписаното примирие между Русия и Османската империя генералът, заедно с отряда си трябва да се оттегли на север зад демаркационната линия отсам гр. Хаджиоглу Пазарджик. На 6.II.1878 г. се завръща избягалия в Шумен каймакамин Сюлейман ефенди, за да поеме отново управлението на града и района от смесената българо-турска комисия.

На 4.IV.1878 г. от Балкана в Провадия слиза едно отделение донски казаци, за да приготви квартири за пристигащите след него

³² Ганев, Н. Провадия в своето минало и настояще. София, 1929, 84–85.

³³ Ганев, Н. Провадия в своето минало и настояще. София, 1929, 86.

³⁴ Ганев, Н. Провадия в своето минало и настояще. София, 1929, 87; Близнаков, П. Развитие на гр. Провадия в етапа на капитализма (исторически очерк). Варна, Т. I, 1975, (Ръкопис, съхраняван в ИМ–Провадия). 5.

руски войски. Началник на този руски отряд е генерал Дахторовски/Докторовски³⁵. Последният пристига след войската на 7.IV.1878 г. На следващия ден на посещение при генерала отива петчленна делегация от провадийски граждани, начело на която стои отново свещеник Иван Радов³⁶. Посещението има за цел да поздрави висшия руски офицер от името на българите и да се осведоми за бъдещето на този край³⁷. В нощта преди Великден (той се пада на 16.IV.1878 г.) за пръв път забива черковното клепало, а българите заедно със своите руски освободители отпразнуват Възкресение Христово. Празничната литургия е отслужена от руския полкови свещеник Илиас и от Иван К. Радов³⁸. Въпреки руските уверения ситуацията в Провадия и района остава напрегната и през следващите почти три месеца. Окончателното освобождение става факт едва на 18.VII.1878 г. На този ден в града влиза 71-ви Белевски пехотен полк, начело със своя командир полковник Александр Павлович Боргстрем³⁹. След настаняването на руските войски, от името на българите е подготвен специален благодарствен адрес към освободителите. Той е

³⁵ Тук вероятно става въпрос за генерал-лейтенант Михаил Николаевич Дохтуров. Той е командир на 1-ва Кавалерийска дивизия от състава на 1-ви Армейски корпус.

³⁶ **Близнаков, П.** Развитие на гр. Провадия в етапа на капитализма (исторически очерк). Варна, Т. I, 1975, (Ръкопис, съхраняван в ИМ–Провадия). 8.

³⁷ **Спиридонов, В.** България и Германия в Ново и Най-Ново време (исторически паралели). Велико Търново, 2015, 268; **Ранов, Ст.** Освобождението на Варна. Варна, 2016, 13–17; Въпреки руската победа част от Североизточна България (районите на Шумен, Провадия, Йеникьой (дн. гр. Дългопол) и Варна) продължава да бъде под османски военен и административен контрол и след подписването на Санстефанския мирен договор. Това става, въпреки че според някои неговите клаузи Варненската и Шуменската крепости трябва да бъдат освободени от османските гарнизони. Създава се реална опасност от формирането на османски анклав в Североизточна България. Този проблем е обект на внимание по време на открития в Берлин конгрес, който трябва да реши съдбата на тази част от Европейския югоизток. След сложни преговори между представителите на Великите сили германският канцлер Ото фон Бисмарк дава подкрепата си на руските делегати, в резултат на което се стига до компромисен вариант. Взето е решение, според което Княжество България трябва да предаде южните части на Софийския санджак обратно под властта на султана, като в замяна на това османските гарнизони и администрация ще се изтеглят от тази част на Североизточна България, която все още контролират, а районът ще влезе в територията на Княжеството. В същото време отново благодарение подкрепата на Железния канцлер Русия успява да издейства северните части на Софийския санджак, заедно с гр. София също да бъдат включени в границите на Княжество България. Това решение официално влиза в сила с ратифицирането на Берлинския мирен договор на 13.VII.1878 г.

³⁸ **Ганев, Н.** Провадия в своето минало и настояще. София, 1929, 90, 91; **Близнаков, П.** Развитие на гр. Провадия в етапа на капитализма (исторически очерк). Варна, Т. I, 1975, (Ръкопис, съхраняван в ИМ–Провадия). 8.

³⁹ **Ранов, Ст.** Освобождението на Варна. Варна, 2016, 24–25.

написан от свещеник Иван Радов и Никола Калипетровски⁴⁰. Адресът е поднесен на 19.VII.1878 г. на генерал-майор Алексей Петрович Донауров – командир на 2-ра бригада⁴¹ от състава на 18-та пехотна дивизия⁴². В него се изразява благодарността на провадийци към руския император Александър II и неговата армия за освобождението на града след пет века турско робство⁴³.

В тези напрегнати месеци архиерейският наместник трябва да се справи и с още една много важна задача – да спаси колкото се може повече български младежи и девойки от помохамеданчване в периода до края на Освободителната война. Информация за опит на насилствено помохамеданчване на младо българско момче в Провадия получаваме от писмо на провадийския жител Ив. Николов от 25.X.1876 г. до поп Христо във Варна. В него Николов разказва, че момчето е приютено в попвата къща в Провадия, но след това е изведено оттам и отведено в крайморския град. Ето защо провадийският жител моли варненския свещеник за бърза реакция пред османската власт, за да не се допусне това действие⁴⁴. В края на месец декември 1876 г. отец Иван Радов се научава, че в с. Шеремет (дн. с. Бързица, Варненска област) черкезите се опитват да потурчат младия български градинар Станчо Иванов, родом от с. Карагитлий (Казанлъшко). Това действие е предотвратено, заради бързата реакция от страна на архиерейския наместник и местната българска община пред провадийския каймакамин. В резултат на това местният османски управник го освобождава, като е платен откуп от около 800 гроша. След това провадийските българи събират още около 500 гроша, дават ги на младежа и го изпращат с влака за Варна. Оттам той трябва да бъде изпратен в Цариград или Русчук (дн. гр. Русе)⁴⁵. В писмо-отговор, носещо дата 29.XII.1876 г., Митрополит Симеон моли провадийския духовен водач да провери дали е вярна информацията, която е достигнала до него. Тя се състои в следното: двама българи, родом от с. Хасърджик (дн. с. Щипско, Варненска област), които са били ратаи в с. Курт дере (дн. гр. Вълчи дол, Варненска област)

⁴⁰ **Близнаков, П.** Развитие на гр. Провадия в етапа на капитализма (исторически очерк). Варна, Т. I, 1975, (Ръкопис, съхраняван в ИМ–Провадия). 12.

⁴¹ В състава на бригадата освен 71-ви Белевски пехотен полк влизат 72-ри Тулски пехотен полк с командир Александър Едуардович Щуко и 18-та Артилерийска бригада с командир генерал-майор Николай Павлович Богданов.

⁴² Нейн командир е генерал-лейтенант Александр Николаевич Нарбут.

⁴³ **Ганев, Н.** Провадия в своето минало и настояще. София, 1929, 93–94.

⁴⁴ **Петров, П.** По следите на насието. Документи и материали за налагането на исляма. Ч. 2, София, 1988, 618.

⁴⁵ **Петров, П.** По следите на насието. Документи и материали за налагането на исляма. Ч. 2, София, 1988, 624–626; Подробна информация за този случай намираме в писмо на свещеник Иван Радов до митрополит Симеон от 26.XII.1876 г.

споделили на свои роднини, че в селото има три млади българки, които са отвлечени от черкезите като робини от с. Бояджик. Митрополитът моли архиерейския наместник да проучи въпроса, чрез хасърджишкия свещеник, като това бъде запазено в най-строга тайна. Освен това Митрополит Симеон моли отец Радов, ако всичко това излезе истина, то да бъде платен необходимия откуп за освобождаването на момичетата, независимо от това в какъв размер е той. В края на писмото духовният водач на Варненска и Преславска митрополия заявява, че той по-късно ще възстанови платената за откупа сума⁴⁶. През месец август 1877 г. провадийският архиерейски наместник получава информация, че в с. Кара Ахмед Махлеси (дн. с. Дебелец, Варненска област) един турски разбойник е отвлякъл българско момиче. Името на разбойника е Гедик Осман, а девойката се казва Куна Манева и е родом от с. Скурци (Тревненско). Около 1870 г. семейството ѝ се заселва в с. Юрюклери, (дн. с. Руец, Търговищка област/с. Сеслав, Разградска област). Оттам тя е отвлечена през месец юни 1877 г., след разоряването на селото от разбойника Гедик Осман. Девойката е отведена в с. Кара Ахмед Махлеси, където е обезчестена и държана насила. Провадийският архиерейски наместник се опитва да проучи ситуацията, чрез свои хора в селото. Турчинът обаче разбира, че го следят и заминава заедно с момичето за гр. Провадия. Използвайки своя авторитет пред местната османска власт отец Ив. Радов, заедно с двама общинари, отива при провадийския каймакамин Черкез Исмаил ефенди. Там той успява да издейства арестуването на Гедик Осман и освобождаването на девойката, след като плаща солиден откуп в съответствие с инструкциите на митрополита. Момичето е изведено от дома на своя поробител и заведено при кадията. Там тя разказва, че е българска и е била отвлечена. Кадията я освобождава и провадийският свещеник я отвежда в дома си. След това той успява да се свърже с нейния баща, който идва в Провадия, за да я прибере у дома⁴⁷.

След Освобождението свещеник Иван Радов се включва активно в обществено-политическия живот на града. На 8.VIII.1878 г. в Провадия пристига майор Константин А. Вигант, който е назначен за началник на Провадийски окръг. Българското население на града изпраща делегация, която трябва да поздрави руския офицер. Тя се води

⁴⁶ **Петров, П.** По следите на насилието. Документи и материали за налагането на исляма. Ч. 2, София, 1988, 626.

⁴⁷ **Петров, П.** По следите на насилието. Документи и материали за налагането на исляма. Ч. 2, София, 1988, 635–636, 642–643; Тук има някакво разминаване в датите, защото писмото в което провадийският свещеник разказва на Н. В. Митрополит Симеон за случая с момичето носи дата 18.VIII.1878 г. В края му той се подписва като Иван Канев Радов.

от свещеник Иван Радов. Активната намеса на провадийския духовник и някои други родолюбиви българи, като Иван Панайотов, Никола Калипетровски помага за окончателното изтегляне на османската администрация и за преминаването на гражданското управление в ръцете на Временното руско окупационно управление⁴⁸. На 30.VIII.1878 г. отец Иван Радов, заедно с полковия свещеник на 71-ви Белевски пехотен полк Василий Судаков⁴⁹ отслужват благодарствен молебен за здравето на руския император Александър II⁵⁰. След края на литургията, вече произведения в чин подполковник К. А. Вигант обявява състава на първите органи на местното българско управление. Членовете на отделните органи са подбрани по предложение на местната българска църковно-училищна община и османските първенци. На 2.X.1878 г. Иван Радов е избран за председател на Провадийския училищен окръжен съвет⁵¹. Заедно с тримата членове на съвета – Иван Стоянов, Иван Николаев (името на третия член не се чете)⁵² и секретарят Никола Калипетровски те полагат началото на училищната статистика. Освен това се грижат за двете градски училища, определяйки техния бюджет. Членовете на съвета отправят молба до Н. В. Митрополит Симеон да съдейства за изпращането на общо трима учители за двете градски училища. От тях трябва да бъде избран главен учител, а и певец. Годишните заплати на новите учители ще бъдат определяни след тяхното пристигане в Провадия и разговори с членовете на Съвета⁵³. Освен това отец Иван Радов е избран и за член на първия Провадийски общински съвет след Освобождението⁵⁴. В същото време, на 23.VII.1878 г. умира свещеник Димо Николов и провадийският архиерейски наместник е принуден да работи сам сред своето паство. Тази ситуация

⁴⁸ **Ганев, Н.** Провадия в своето минало и настояще. София, 1929, 95, 96; **Близнаков, П.** Развитие на гр. Провадия в етапа на капитализма (исторически очерк). Варна, Т. I, 1975, (Ръкопис, съхраняван в ИМ–Провадия). 15.

⁴⁹ **Радов, Ив. К.** Няколко думи за старините в гр. Провадия. (с фиг. III, IV и V в табл. II). – В: ИВАД, (С 11 таблици и един образ в текста). Кн. V, Варна, 1912, 37; Според неговите спомени полковият свещеник на 71-ви Белевски пехотен полк се казва Илия Судаков.

⁵⁰ **Ганев, Н.** Провадия в своето минало и настояще. София, 1929, 97; На този ден императорът празнува своя имен ден.

⁵¹ **Близнаков, П.** Развитие на гр. Провадия в етапа на капитализма (исторически очерк). Варна, Т. I, 1975, (Ръкопис, съхраняван в ИМ–Провадия). 15.

⁵² **Ганев, Н.** Провадия в своето минало и настояще. София, 1929, 79; Последния член на Съвета е Иван Кършовски.

⁵³ **Дряновски, Б.** Изграждане на българска администрация и гражданско общество във Варна и Варненска губерния след Освобождението (1878–1880 г.). Варна, 2003, 37–38.

⁵⁴ **Близнаков, П.** Развитие на гр. Провадия в етапа на капитализма (исторически очерк). Варна, Т. I, 1975, (Ръкопис, съхраняван в ИМ–Провадия). 16.

се запазва дълго време⁵⁵. В същото време, на 21.XI.1878 г., свещеник Иван Радов, заедно с още десет свещеници от околните села извършва молебен за освещаване сградата на новото българско управление в Провадия⁵⁶. Провадийският архиерейски наместник остава на поста председател на Провадийския окръжен училищен съвет някъде до средата на 1879 г., когато е заменен от видния търговец и общественик Михаил Дмитриевич Риболов – един от водачите на Консервативната партия в града по онова време⁵⁷.

Свещеник Иван Радов се проявява като голям русофил и активен деец на Либералната партия⁵⁸ в Княжеството. Някои изследователи пишат погрешно, че той е един провадийските депутати, който участват в работата на Учредителното събрание⁵⁹. Всъщност Иван Радов е един от депутатите, който участват в събранието за избор на български княз (I-во ВНС)⁶⁰. То заседава в периода 17.IV.–26.VI.1879 г. в бившия османски конак в гр. Търново. В резултат от неговите решения за пръв владетел на Третата българска държава е избран немският принц Александър Йозеф фон Батенберг. Той получава името княз Александър I Български⁶¹. На 13.I.1880 г. се провежда избор на народни представители за II-ро ОНС⁶² в I-ва Избирателна околия от

⁵⁵ **Ганев, Н.** Провадия в своето минало и настояще. София, 1929, 70–73; Затова съдим от една летописна бележка, писана от ръката на отец Иван Радов. Тя се намира на страниците на едно евангелие, което се е съхранявало в църквата „Св. Никола“ в гр. Провадия. Според написаното, след смъртта на свещеник Димо Николов архиерейският наместник работи сам поне до 14.X.1888 г.

⁵⁶ **Ганев, Н.** Провадия в своето минало и настояще. София, 1929, 98; в-к „*Провадийски вестни*“ бр. 47, 26.VI.1930.

⁵⁷ **Ганев, Н.** Провадия в своето минало и настояще. София, 1929, 80.

⁵⁸ **Близнаков, П.** Развитие на гр. Провадия в етапа на капитализма (исторически очерк). Варна, Т. I, 1975, (Ръкопис, съхраняван в ИМ–Провадия). 82.

⁵⁹ **Близнаков, П.** Развитие на гр. Провадия в етапа на капитализма (исторически очерк). Варна, Т. I, 1975, (Ръкопис, съхраняван в ИМ–Провадия). 23.

⁶⁰ ДА – Варна, ф. 76К, оп. 1, а.е. 51, л. 1–2.; На 19.IV.1879 г. Провадийският окръжен началник подполковник Константин А. Вигант издава специално свидетелство, което легитимира избора на отец Иван Радов за депутат в събранието за избор на княз (I-во ВНС). В ново писмо под № 1014, носещо дата 23.V.1879 г., Провадийският окръжен началник Михаил Дмитриевич Риболов уведомява духовника, че съгласно предписание на Варненския губернатор Павел Петрович Баумгартен № 2131 от 16.V.1879 г. той е длъжен в качеството си на депутат да присъства на събранието, което на 17.VI.1879 г. в Търново ще избере български княз.

⁶¹ **Цураков, А.** Енциклопедия на правителствата, народните събрания и атентатите в България. София, 2008, 421; В събранието са избрани 231 депутати.

⁶² **Дряновски, Б.** Изграждане на българска администрация и гражданско общество във Варна и Варненска губерния след Освобождението (1878–1880 г.). Варна, 2003, 238, 240, 254, 256, 257; Във всички документи, които са използвани от сборника и се отнасят за този избор погрешно пише, че изборите са за народни представители за I-во

Провадийски окръг с център гр. Провадия. След преброяване на бюлетините става ясно, че за отец Иван Радов са гласували 114 души. Това му отрежда трето място (преди него са: първи, Латиф ефенди от Варна с 287 гласа и втори, Тестеджели Мустафа с 219 гласа)⁶³. На същата дата се провеждат избори и във II-ра Избирателна околия от Провадийски окръг с център с. Тестеджи (дн. с. Житница, Варненска област). След преброяване на гласовете става ясно, че за провадийския архиерейски наместник са гласували още 84 души. Това отново му отрежда трето място (преди него са: първи, Тестеджели Мустафа със 119 гласа и втори, Желез Велков със 116 гласа)⁶⁴. На 20.I.1880 г. се провеждат вторични избори за народни представители за II-ро ОНС в I-ва Избирателна околия от Провадийски окръг с център гр. Провадия. Преброяването на гласовете показва, че отец Иван Радов получава 711 гласа. Това му отрежда първо място и според чл. 19 от Временните правила той е избран законно и по висшегласие за народен представител от I-ва Провадийска избирателна околия⁶⁵. Отново на същата дата се провеждат вторичните избори и във II-ра Избирателна околия от Провадийски окръг с център с. Тестеджи (дн. с. Житница, Варненска област). След преброяване на бюлетините става ясно, че този път поп Иван (Радов) получава само три гласа⁶⁶. Така той официално е избран за депутат във II-ро ОНС от Провадийски избирателен окръг⁶⁷. Това събрание заседава в периода 3.III.–18.XII.1880 г. в столицата⁶⁸.

ОНС. Всъщност изборите на депутати за I-во ОНС се провеждат през месец септември 1879 г. В цитираните по-долу документи става въпрос за избори на народни представители за II-ро ОНС. Те се провеждат през месец януари 1880 г.

⁶³ **Дряновски, Б.** Изграждане на българска администрация и гражданско общество във Варна и Варненска губерния след Освобождението (1878–1880 г.). Варна, 2003, 238–239.

⁶⁴ **Дряновски, Б.** Изграждане на българска администрация и гражданско общество във Варна и Варненска губерния след Освобождението (1878–1880 г.). Варна, 2003, 240–241.

⁶⁵ **Дряновски, Б.** Изграждане на българска администрация и гражданско общество във Варна и Варненска губерния след Освобождението (1878–1880 г.). Варна, 2003, 254–255.

⁶⁶ **Дряновски, Б.** Изграждане на българска администрация и гражданско общество във Варна и Варненска губерния след Освобождението (1878–1880 г.). Варна, 2003, 256–257.

⁶⁷ в-к „Български глас“, бр. 9, 23.I.1880; **Дряновски, Б.** Изграждане на българска администрация и гражданско общество във Варна и Варненска губерния след Освобождението (1878–1880 г.). Варна, 2003, 257–258.

⁶⁸ **Цураков, А.** Енциклопедия на правителствата, народните събрания и атентатите в България. София, 2008, 423–425; В него са избрани 172 депутати. Събранието провежда своите сесии в Клуба на руските офицери в София.

На 13.VI.1881 г. княз Александър I за втори път посещава гр. Провадия. На железопътната гара го посрещат шестима местни първенци, начело със свещеник Иван Радов. Делегацията отвежда владетеля в специално подготвена за случая къща, където двете страни провеждат няколкочасови разговори около ситуацията в страната и желанието на монарха да свика Велико Народно събрание, което да отмени Търновската конституция. Той иска това събрание да му даде извънредни пълномощия⁶⁹. В редица изследвания погрешно се твърди, че свещеник Иван Радов е избран за депутат във II-ро ВНС⁷⁰. Изборите за него се провеждат на две дати: 14/21.VI.1881 г.⁷¹ На страниците на в-к „Български глас“ – официоз на Консервативната партия, е публикуван списък с имената на депутатите, избрани от гр. Провадия и окръга на 14.VI.1881 г. Това са доктор Константин Стоилов, доктор Минчович, доктор Петрович, Никола Тъпчилещов, Др. Василев, доктор Парушев, Тестеджи Мустафа, Иван Стоянов, Иван Николов и Софта-олу⁷². Една седмица след това, отново на страниците на този вестник, е публикуван окончателният списък с имената на всички депутати, избрани да участват в работата на II-ро ВНС. Там името на свещеник Иван Радов отново липсва сред депутатите, избрани от гр. Провадия и окръга. След преглед на останалите избирателни окръзи в страната се вижда, че провадийският свещеник не е избран за депутат и от там⁷³. Това се потвърждава и в изследването на Йорданка Гешева, където провадийският архиерейски наместник не фигурира сред депутатите, избрани от гр. Провадия и окръга във II-ро ВНС⁷⁴. Свещеник Иван Радов е избран за народен представител и в IV-то ОНС (27.VI.1884–

⁶⁹ **Близнаков, П.** Развитие на гр. Провадия в етапа на капитализма (исторически очерк). Варна, Т. I, 1975, (Ръкопис, съхраняван в ИМ–Провадия). 83–84.

⁷⁰ **Асенов, Б.** Нови Пазар. Културно-исторически очерк. София, 1929, 57; **Ганев, Н.** Провадия в своето минало и настояще. София, 1929, 73; **Гроздев, Г., Златков, Г.** Нови Пазар. София, 1983, 118; **Аджемлерски, Св.** Провадийци. Варна, 2003, 30; **Борисов, Б.** В служба на Православието. Варна, 2008, 16; **Георгиев, Ив.** Варненска кратка енциклопедия. (От А до Я за Варна, Девня, Провадия и селищата около тях). Т. 2, от Н до Я и Допълнение. Варна, 2011, 257; **Стоянова, Р., Анчова, К., Тодоракова, М., Величкова, Ц., Николова, В., Гоцева, Д., Шипчанов, И., Харбова, Е.** Енциклопедия Дарителството Дарителски фондове и фондации в България 1878–1951. Том 1, А–Й. София, 2011, 367.

⁷¹ **Цураков, А.** Енциклопедия на правителствата, народните събрания и атенатите в България. София, 2008, 426–427.

⁷² в-к „Български глас“, бр. 51, 18.VI.1881.

⁷³ в-к „Български глас“, бр. 53, 25.VI.1881.

⁷⁴ **Гешева, Й.** Държавната институция Велико народно събрание (1879–1911 г.). Исторически аспекти. София, 2001, 85.

6.IX.1886 г.)⁷⁵. Изборите се провеждат на 27.V.1884 г. Избрани са 195 народни представители. След Съединението на Княжество България и Източна Румелия към тях се присъединяват още 91 депутати от бившата автономна област. Така техният брой става общо 286 души. Първите заседания на това събрание се провеждат в салона на читалище „Надежда“ в Търново и в бившето Военно училище в София (дн. Централен дом на армията). От Втората извънредна сесия депутатите се местят в новопостроената сграда на Народното събрание в столицата⁷⁶.

За своята всеотдайна църковна служба през 1889 г. свещеник Ив. Радов е издигнат в чин Иконом. В периода 1892–1894 г. в богослужението вече му помагат свещениците Дянко Димов и Никола Тодоров⁷⁷. На 2.VI.1894 г. е преместен в гр. Варна⁷⁸, където е назначен за временно изпълняващ длъжността протосингел (помощник, секретар) на Н. В. Митрополит Симеон Варненски и Преславски⁷⁹. Освен за душевния мир на енорияшите Митрополит Симеон и Иконом Иван Радов полагат грижи за ограмотяването на енорийските свещеници за новостите в селското стопанство. Доказателство за тази грижа е окръжно № 2895 от 12.XI.1897 г. В него е отправен призив до свещениците по места да се абонират и да разпространяват илюстрираното списание „Съяч“. Това издание разглежда въпроси, свързани с икономиката, земеделието и скотовъдството и ще бъде полезно четиво и наставник за всеки един стопанин в Княжество България⁸⁰. На 12.XII.1901 г. е създадено Варненското археологическо дружество. Под неговия устав, подписи като основатели слагат редица видни варненци. За председател на дружеството е избран Н. В. Митрополит Симеон Варненски и Преславски. Членове-основатели стават П. Станчев – варненски окръжен управител, Р. Матеев – кмет на гр. Варна, Д. Габровски – директор на Варненската мъжка гимназия, Д. Стоилов – директор на Варненската девическа гимназия, Н. Дуков –

⁷⁵ **Близнаков, П.** Развитие на гр. Провадия в етапа на капитализма (исторически очерк). Варна, Т. I, 1975, (Ръкопис, съхраняван в ИМ–Провадия). 88.

⁷⁶ **Цураков, А.** Енциклопедия на правителствата, народните събрания и атентатите в България. София, 2008, 430–431.

⁷⁷ **Петров, П. А., Йовович, Св., Любимов, Т., Георгиев, К.** Български алманах за 1893 г., София, 1893, 851; **Петров, П. А.** Български алманах за 1894 г., София, 1894, 544.

⁷⁸ Къщата, в която е живял в гр. Варна се намира на булевард „Съборни“ и е запазена и до днес.

⁷⁹ **Петров, П. А.** Български алманах за 1895 г., София, 1895, 50, 146; **Петров, П. А.** Български алманах за 1896 г., София, 1896, 160, 305; В тези два източника е посочено, че той все още е на поста архиерейски наместник в Провадия, но в същото време отново в тях вече е и протосингел на Варненско-Преславската митрополия.

⁸⁰ сп. „Съяч“. кн. IX, Варна, 1897, 267–268.

училищен инспектор, Хр. Ковачевски – държавен архитект, Йордан Данчов – градски инженер, А. Нестеров/Несторов – градски архитект, Учители – М. Арnaudов, А. Явашов, Хр. Генчев, Андреев, Карел Шкорпил⁸¹. Причините за създаването на дружеството, неговия устав и целите, които то си поставя, са добре обяснени на страниците на Варненски общински вестник. Тук сред основателите на дружеството вече е добавено и името на протосингел Иконом Иван Радев. Освен това от статията се разбира, че уставът му е приет на 30.IV.1902 г. В същото време той е официално утвърден от МНП с предписание № 569 от 21.V.1902 г.⁸² Освен като основател Иван Радов се проявява и като дарител на дружеството⁸³.

Той е инициатор за създаването през 1903 г. на Варненското епархиално свещеническо братство „Св. Цар Борис“⁸⁴. Това братство играе значима роля, както в разпространението на духовната просвета и православните традиции сред миряните, намиращи се под ведомството на митрополията, така и в борбата с католическата и протестантската пропаганди. В периода 1932–1944 г. братството има и свой печатен орган – в-к „Християнска защита“⁸⁵.

През 1896 г. по предложение на Светия синод на Българската православна църква за своята народополезна дейност като учител, свещеник и общественик Иконом Иван Радов е награден от княз Фердинанд I с орден „За гражданска заслуга“ V ст. На 30.V.1904 г. в гр. Варна е организирано специално честване на 40-годишната му учителска, църковна и обществена дейност. В периода 1904–1905 г. сред определени среди от варненската общественост се появяват гласове, които настояват Митрополит Симеон да отстрани своя помощник или последният доброволно да освободи заемания от него пост. Причините, които се изтъкват, са пределната възраст на свещеника и липсата на висше богословско образование. Желанието на тези кръгове е позицията да бъде заета от някой от младите и добре образовани варненски свещеници. С темата е занимаван и Светия синод на Българската

⁸¹ ДА – Варна, ф. 91К, оп. 1, а.е. 1, л. 5; http://www.morskivestnik.com/mor_kolekcii/izsledwaniq/123.html#_ednref1 [18.07.2018] **Бекoв, В. Георгиева, Г.** 110 години от създаването на Варненско археологическо дружество

⁸² в-к „Варненский общинский вестник“ бр. 15, 12.VI.1902, (Притурка).

⁸³ в-к „Свободен глас“ бр. 48, 17.XII.1906.

⁸⁴ в-к „Извѣстник“ бр. 22, 21.X.1907; В този брой е публикувана информация какво ще бъде съдържанието на календарчето на братството за 1908 г. На корицата е записано, че календарчето се издава за шеста година. Това кара авторът да мисли, че братството е създадено през 1903 г.; в-к „Извѣстник“ бр. 24, 11.XI.1907.

⁸⁵ За разглеждания период вестникът излиза в 46 броя.

православна църква. На 6.IV.1905 г. висшият църковен орган издава специално синодално окръжно № 1860, в което призовава митрополита да отстрани своя протосингел⁸⁶. Той не се съобразява с това решение и продължава да държи на поста му своя близък приятел и помощник още почти две години и половина. Все пак в средата на месец август 1907 г. Митрополит Симеон уведомява Иконом Иван Радов, че той трябва да подготви своите книжа и документи за предаване на заемания от него пост. На 1.IX.1907 г. той е официално освободен от длъжността си. На негово място е назначен известният варненски свещеник Стефан П. Иванов⁸⁷.

През годините отец Иван Радов поддържа активна кореспонденция с редица бележити личности от онова време. Сред тях могат да бъдат открити: българския владетел Фердинанд I⁸⁸, Екзарх Йосиф I⁸⁹, Н. В. Митрополит Симеон⁹⁰, Никола Калипетровски, Рашко Илиев Блъсков, Илия Рашков Блъсков, Петко Рачов Славейков, доктор Стоян Данев, Петко Каравелов⁹¹, Лазар Дуков, Андрей Ляпчев⁹² и др. Иван Радов води оживена кореспонденция и с Вацлав Херменгилд Шкорпил – председател на Варненското археологическо дружество. Той е един от първите сериозни изследователи на миналото и историята на гр. Провадия. В края на своя живот публикува две статии, които разглеждат старините в нашия град, развитието на църковно-училищния въпрос и пробуждането на българщината⁹³. Върху тях ще стъпи в своето

⁸⁶ в-к „Известник“ бр. 11, 8.IV.1906.

⁸⁷ в-к „Известник“ бр. 14, 19.VIII.1907; в-к „Известник“ бр. 24, 11.XI.1907.

⁸⁸ ДА – Варна, ф. 76К, оп. 2, а.е. 33, л. 1–2; В архива на духовника са запазени и негови спомени за посещението на княза в Провадия на 30.IV.1888 г.; ДА – Варна, ф. 76 К, оп. 2, а.е. 86, л. 1; На 2.VIII.1897 г. Иван Радов изпраща на княз Фердинанд I специална телеграма, в която го поздравява по случай десетата годишнина от възкачването му на престола.

⁸⁹ ДА – Варна, ф. 76К, оп. 1, а.е. 62, л. 1; На 7.III.1895 г. Иконом Иван Радов в качеството му на и. д. протосингел на Варненска и Преславска митрополия изпраща поздравително писмо до Екзарх Йосиф I по повод на 25-годишнината от създаването на Българската екзархия.

⁹⁰ ДА – Варна, ф. 76К, оп. 2, а.е. 62, л. 1–2.

⁹¹ ДА – Варна, ф. 76К, оп. 2, а.е. 17, л. 1; На 23.II.1901 г. Иконом Иван Радов изпраща поздравително писмо до Петко Каравелов по случай избора му за министър-председател.

⁹² ДА – Варна, ф. 76К, оп. 2, а.е. 19, л. 1–2; На 15.III.1911 г. Иконом Иван Радов изпраща протестно писмо до Андрей Ляпчев (финансов министър в периода 5.IX.1910–16.III.1911 г.) по повод Закона за намаляването на учителските пенсии.

⁹³ **Радов, Ив. К.** Възраждането на българщината в Провадия. Из записките ми. – В: Известия на Варненското археологическо дружество 1910. Материяли за изучаване на гр. Варна и окръга. (с три таблици и 5 обр. в текста). Кн. IV, Варна, 1911, 41–48; **Радов, Ив. К.** Няколко думи за старините в гр. Провадия. (с фиг. III, IV и V в табл. II).

изследване и Никифор Ганев – автор на първата история на Провадия. Изключително ценни са неговите ръкописи, които разглеждат развитието на учебното дело в с. Ени Пазар⁹⁴. Неговият архив съдържа богата информация за историята на градовете Провадия, Нови Пазар, Варна. Там могат да бъдат открити негови бележки за проведените във Варна и околията на 15.VI.1911 г. избори за народни представители за V-то ВНС⁹⁵. Той оставя и бележки за проведените на 5.IX.1911 г. в гр. Варна и околията избори за XV-то ОНС⁹⁶.

Иконом Ив. Радов е женен и има три дъщери. Съпругата му се казва Жечка Ив. Радева⁹⁷, а дъщерите му се наричат Райна Икономова⁹⁸, Станка Икономова⁹⁹ и Милка Икономова¹⁰⁰. Видният духовен православен водач умира на 1.V.1912 г. в гр. Варна, след едномесечно боледуване на 69 годишна възраст. Погребан е на 3.V.1912 г. в двора на съборния храм „Успение Пресвятия Богородици” в крайморския град¹⁰¹. На 17.VIII.1912 г. неговата дъщеря Станка Радова се омъжва в гр. Варна за добричкия адвокат Васил Т. Чобанов¹⁰². След смъртта му неговият личен архив е даден от семейството му в Археологическия музей във Варна. На 28.III.1955 г. е предаден в ОДА – Варна, където е образуван негов архивен фонд¹⁰³.

– В: Известия на Варненското археологическо дружество. (Съ 11 таблици и един образ в текста). Кн. V, Варна, 1912, 33–37.

⁹⁴ **Радов, Ив. К.** Изложение по възраждането на учебното дело в гр. Нови Пазар – Шуменский окръг, 1 август 1891 год. гр. Провадия.

⁹⁵ ДА – Варна, ф. 76К, оп. 2, а.е. 35, л. 1–16.

⁹⁶ ДА – Варна, ф. 76К, оп. 2, а.е. 36, л. 1–6.

⁹⁷ Отчет на Варненската държ. девическа гимназия „Мария-Луиза” за учебната 1899–900 година. Варна, 1900, 37.

⁹⁸ Отчет на Варненската държ. девическа гимназия „Мария-Луиза” за учебната 1899–900 година. Варна, 1900, 36–37; Тя е родена на 6.VI.1880 г. в гр. Провадия. През учебната 1899–900 г. държи изпит като външна ученичка за завършен VI клас. На него постига едва удовлетворителен успех. Това означава, че тя трябва да се яви на поправителен изпит на 8.IX.1900 г. Не е ясно как се развива ситуацията по-нататък.

⁹⁹ Отчет на Варненската държ. девическа гимназия „Мария-Луиза” за учебната 1899–900 година. Варна, 1900, 36–37; Тя е родена на 10.II.1884 г. в гр. Провадия. През учебната 1899–900 г. държи изпит, като външна ученичка за завършен VI клас. На него постига много добър успех.

¹⁰⁰ Годишник на Варненската държавна девическа гимназия „Мария-Луиза” за учебната 1910–1911 година. Варна, 1911, 30; Тя е родена в гр. Провадия (не е посочена точната дата на раждане). През учебната 1910–1911 г. постига добър успех от целия годишен курс на своето обучение.

¹⁰¹ в-к „Свободен глас” бр. 18, 5.V.1912.; в-к „Светкавица” бр. 100, 5.V.1912, (некролог).

¹⁰² в-к „Свободен глас” бр. 33, 18.VIII.1912.; в-к „Свободен глас” бр. 34, 25.VIII.1912.

¹⁰³

http://www.morskivestnik.com/mor_kolekcii/izsledwaniq/123.html#_ednref1

В края на 20-те години на XX век Н. В. Митрополит Симеон решава да дари средства в памет на своя близък приятел и съратник Иконом Иван Радов за образуването на фонд, който ще носи името „Иконом Иван К. Радов”. Той е създаден на 28.VII.1930 г. със Заповед на МНП. Сумата е внесена на срочен влог и възлиза на 30 000 лева. Желанието на дядо Симеон е годишните лихви от внесената сума да се превеждат на основните училища в Провадия за подпомагане на крайно бедни и нуждаещи се ученици. С тези средства трябва да им се купуват обувки и учебни пособия. Дарителят желае неговото дарение да остане анонимно и да не се разгласява чрез периодичния печат. Фондът се управлява от МНП и става част от фонд „Завещатели и дарители”. През 1932 г. на българските училища в Провадия за пръв път от фонда се превежда сумата от 1500 лева. Суми от 500 до 3 000 лева. се отпускат на провадийските училища и през 1933–1936, 1938–1940, 1943 г. Сумите се изразходват главно за купуването на детски обувки. През 1937, 1941–1942, 1944–1948 г. се натрупват приходи от основния капитал. В същото време още след 1936 г. средствата от фонда са вложени в държавни ценни книжа. Капиталът на фонда постепенно нараства и към 1.I.1936 г. възлиза на 33 454 лева., към 1.I.1939 г. той вече е 41 100 лева., а към 1.I.1948 г. възлиза на 80 044 лева. Фондът е закрит през 1948 г. след вливането на фонд „Завещатели и дарители” към МНП в държавния бюджет¹⁰⁴.

Най-добрата оценка за живота и делата на Н. В. Иконом Иван Радов се съдържа написаното за него от неговите съвременници. Николфор Ганев пише: *През времето, когато Иван К. Радов е бил учител (в Нови-назар) и свещеник в Провадия, не само че не е преставал да се интересува най-живо от всички обществени въпроси, които са занимавали неговите съграждани и енорияши, но и винаги бил на чело на всяка хуманна, благородна и народополезна инициатива. В това отношение в близкото минало на Провадия той няма равен на себе си.*¹⁰⁵ В кореспонденцията си с професор Александър Цанков – министър на народното просвещение, по отношение създаването на

[18.07.2018] **Беков, В. Георгиева, Г.** 110 години от създаването на Варненско археологическо дружество.

¹⁰⁴ **Стоянова, Р., Анчова, К., Тодоракова, М., Величкова, Ц., Николова, В., Гоцева, Д., Шипчанов, И., Харбова, Е.** Енциклопедия Дарителството Дарителски фондове и фондации в България 1878–1951. Том 1, А-Й. София, 2011, 367–368, 390, 394, 406, 413; **Любенова, Л.** Дарителската дейност на Варненски и Преславски митрополит Симеон. – В: Българското възрожденско общество – проблеми, борби и постижения. Сборник с изследвания в чест 75-годишнината на доц. д-р Огняна Маждракова-Чавдарова, София, 2012, 231–232.

¹⁰⁵ **Ганев, Н.** Провадия в своето минало и настояще. София, 1929, 73.

фонда „Иконом Иван К. Радов” Н. В. Митрополит Симеон дава изключително точна оценка за живота и делото на своя събрат по расо: *... дълго време служил усърдно и примерно в Провадия като енорийски свещеник, а във Варна като наш заместник ...*¹⁰⁶.

Тази статия няма претенцията за изчерпателност на разглежданата тема. Бъдеща работа в системата на българските светски и църковни архиви вероятно ще доведе до откриването на нови факти, свързани с живота и делото на тази бележита личност. Пълното осветляване на неговата биография ще помогне още по-добре да опознаем миналото на нашия град, защото нация, която не познава своето минало и делата на своите предци е обречена да няма бъдеще.

¹⁰⁶ **Любенова, Л.** Дарителската дейност на Варненски и Преславски митрополит Симеон. – В: Българското възрожденско общество – проблеми, борби и постижения. Сборник с изследвания в чест 75-годишнината на доц. д-р Огняна Маждракова-Чавдарова, София, 2012, 231–232.